

V. AREŠKA

ESTETINĖS KOMUNIKACIJOS SPECIFIKA

Per pastaruosius porą metų beveik be pauzės literatūrinėje periodikoje („Literatūra ir menas“, „Pergalė“) vyksta diskusija. Pasibaigus diskusijai dėl lietuviško romano perspektyvų ir jo herojų, greit prasidėjo polemika dėl šiuolaikinės lyrikos prasmės ir reikšmės, jos specifikos ir suprantamumo. O dar vėliau „Pergalėje“ vėl diskutuojama dėl kūrinio vertės ir vertinimo. Prie šių svarstymų prisijungia ir A. Bučio straipsnių serija „Literatūroje ir mene“ apie literatūros kritikos padėtį ir perspektyvas. O kiek minėtų leidinių redakcijos organizavo „apvalaus stalo“ pokalbių literatūros teorijos ir metodologijos klausimais, kiek buvo aišrinių svarstymų apie kritikos metodus, kiek kritiškų ir superkritiškų pastabų susilaukė kritika iš rašytojų ir skaitytojų. Visa tai galima vertinti kaip normalų intelektualinio ir pilietinio gyvenimo stilių, kuriam būdinga dialogiškumo ir ieškojimų situacija.

Pagrindiniai diskusijų ir dialogų klausimai yra susiję su literatūros mokslo ir kritikos metodologija. „Ar egzistuoja objektyvi eilėraščio prasmė, ar tokių prasmų begalybė?“¹ Kaip suderinti autoriaus teisę išreikšti savo individualybę, asmenybės unikalumą, kritiko ir skaitytojo subjektyvumą su objektyviu meninio kūrinio turiniu, objektyvia verte, kolektyvine patirtimi, formuojančia ir estetinių santykių pobūdį? Pagaliau kūrinio autonomiškumo ir estetinių tikslų savarankiškumo klausimas, etikos ir estetikos ryšys. Kalbėdamas apie literatūros tikslus, A. Krasnovas klausia: „Ar ne išmintingiau būtų tarus ją turint kažkokius tik jai vienai būdingus, šiandien pasakytume, estetinius, tikslus, kurie ne visada ir ne visai sutampa su utilitariniais moralės reikalavimais?“² Kaip susilydo estetika, moralė, etika, politika, kaip nagrinėti kūrinį kaip estetinę sistemą nepametant utilitarinių prasmų? „Jei literatūros kūrinys — estetineje vertybėje — koncentruojasi dvasinių vertybių sistema, tai kaip tokį

¹ Redakcijos žodis, baigiant diskusiją: poezija, skaitytojas, dabartis.— Literatūra ir menas, 1984, balandžio 21.

² Krasnovas A. Moralinis vertinimas polifoninėje prozoje.— Pergalė, 1984, Nr. 12, p. 106.

lydinį nagrinėti ir vertinti, kaip pagauti jo specifinę esmę, be kurios būtų neįmanoma šita „verbalinė visata“?³— klausia V. Kubilius. „Meninėje kūryboje į dorovę gali būti ir yra žvelgiama neutraliau negu gyvenime, priešingu atveju, pasak V. Sezemano, būtų „sunaikinta grožio autonominija“⁴— tvirtina S. Žukas. Diskusijose dažniau formuluojamos problemos, negu jos išsprendžiamos, panašiai kaip ir literatūros kritikoje — dažniau linkstama į interpretaciją negu vertinimą. „Gal paradoksalu,— pastebi R. Pakalniškis,— bet šakojantis kritikų ir ne kritikų ambicijoms, užgaidoms, žvilgsnis vėl krypsta į interpretacinę kritiką: ar ne iš jos ir lieka tikėtis profesionalesnės meno kūrinių ekspertizės, objektyvesnio jų vertinimo“⁵.

Taigi estetiškos komunikacijos specifika plačiausia prasme domina ir jaudina visus diskusijų ir dialogų dalyvius. Tarp jų dominuoja literatūrinio gyvenimo profesionalai — rašytojai ir kritikai, t. y. tos komunikacijos kūrimo dalyviai, o ne jos pagrindiniai vartotojai — skaitytojai. Kūrinio vertė ar objektyvus jos turinys vertė tampa tik konkrečiam vartotojui, o ne abstrakčiam laikui ar amžinybei. Į vartotoją žiūrima atlaidžiai, tapšnojant jam per petį, apgailestaujant, kad jis retai kada pakyla iki tikrų estetyčių vertybių pažinimo. Reikėtų dar formuluoti klausimą: ar nėra absoliutinama literatūrinio proceso „gamybinė“ pusė (kūrėjas, kūrybinė sąmonė, tekstas) pamirštant vartotoją (tai juk gali lemti teksto susvetimėjimą)? Kartais atsitinka taip, kad tekstas yra įdomus tik kaip imanentinė struktūra, įdomus interpretatoriui ar struktūralistui. Ir, žinoma, būtina vengti, kad literatūra netaptų vartojimo ar subjektyvių interesų auka. Tačiau nevaisinga galvoti, kad kūriniui pakanka genijaus originalumo ar grynos kūrybinės jo energijos; arba kūrinys yra tik vertė sau, išeinanti už subjektyvių siekimų; arba ženklų sistema, nepriklausanti nuo individualaus suvokimo. Struktūralizmas, kaip analizės metodas, mano manymu, kaip tik ir buvo savotiška reakcija į „psichologinę“ ir „fenomenologinę“ estetiką, o hermeneutika arba interpretacinė kritika, siekianti pasakyti apie kūrinį ir apie autorių daugiau, negu suprato ir išreiškė teksto kūrėjas, savo ruožtu buvo reakcija į struktūralistinę analizės metodą, tariamai padedantį nustatyti teksto universalią vertę, vidinį jo objektyvumą ir automotyvaciją. Visais atvejais — tikslas gilintis į meninio kūrinio specifiką gali būti vaisingas, jei analizės metodas neapeis konkrečių istorinių socialinių sąlygų, kurios veikė kūrėją ir skaitytoją, veikė „subjektyvius autoriaus siekimus ir skaitytojo pastangas įsigyventi, įsijausti į kūrinį, kad geriau suvoktų jį“⁶. Taip formuojasi dialogas tarp rašytojo ir kritiko, kritiko ir skaitytojo, rašytojo ir skaitytojo. Apmažstant įvairius analizės metodus, visada pravartu galvoti apie tai, kad minėtas dialogas nevirstų kritiko monologu. Istoriją mes suvokiame kaip

³ Kubilius V. Vertybės imperatyvas.— Pergalė, 1984, Nr. 11, p. 142.

⁴ Žukas S. Kas dora ir kas nedora...— Pergalė, 1985, Nr. 2, p. 126.

⁵ Pakalniškis R. Kurti — vadinas, vertinti.— Pergalė, 1985, Nr. 3, p. 145.

⁶ Карлаіну Барк. К критике буржуазных концепций восприятия литературы.— В кн.: Общество, литература, чтение. М., 1978, с. 89.

itin sudėtingą ir prieštarinę subjektyvių siekimų ir interesų objektyvizacijos procesą. Estetinių santykių raidą galima irgi aiškinti kaip subjektyvių, individualių estetinių reakcijų objektyvizacijos procesą, kuris igyja kolektyvinį visuomeninį estetinių santykių pobūdį. Kas yra svarbiausia estetinėje komunikacijoje? Komunikacijos pradžia — rašytojas, tekstas, kritika. Pabaiga — skaitytojas. Kaip dabartiniame romane visi romano dalyviai yra lygūs — pasakotojas (autorius) ir veikėjai, — taip ir estetiškos komunikacijos dalyviai yra lygiaverčiai, nes ne tik knygų kūrėjas formuoja savo skaitytoją, bet ir skaitytojas ieško savo autoriaus. Tačiau vis dėlto istoriškai sąlygotą tam tikros estetiškos kokybės poreikį formuoja pirmiausia literatūros „gamyba“. Ji formuoja ne tik estetiškos kokybės poreikį, literatūrinį skonį, bet ir subjektyvaus, individualaus suvokimo galimybę, pagaliau kūrinio estetiškos struktūros suvokimo būdą ir kodą. Literatūrinis kūrinys turi dialektiškai santykiaujančias išorinę ir vidinę puses. Poetas, vaizduojantis vidinį pasaulį, jį išreiškia per konkretaus, gyvybe alsuojančio to dvasinio gyvenimo iliuziją. Jei tokios vidinės reikšmės tekstas neturės — jis iškris iš meninės komunikacijos kanalo. Išorinei pusei priklausė ne tik lingvistinės struktūros, bet ir tie ženklai, kurie signalizuoja apie literatūros rūšį, žanrą, individualų stilių, kartais net sukūrimo istoriją, socialinį kontekstą ir sukūrimo laiką, jau nekalbant apie tradicijų kontekstą, kuriuo remiasi kūrėjas. Tik šioje vietoje būtina atsiminti, kad rašytojas formuoja pagal savo tikslą ne realiai egzistuojančios empirijos reiškinius, o jų vaizdą, nes, pagal naujausius tyrimėjimus, estetiškos emocijos susidaro per dvigubą emocijų perkėlimą: nuo praktiškos veiklos į praktiškai neutralią, bet praktiškai reikšmingą; ir nuo šios veiklos į praktiškai neutralią. Taip susiformuoja „estetinė abstrakcija kaip tikrovės ypatybių ir emocijų atspindėjimo vienybė“⁷. Tačiau realiame kūrinyje panaši vienybė nėra taip lengvai realizuojama: subjektyvieji kūrinio pradai gimsta poeto vaizduotėje ir jie objektyvizuojami per lyrinį subjektą (arba pasakotoją prozoje). O lyrinis subjektas „mobilizuoja ir pasiūlo formą skaitytojo subjektyvumui; todėl eilėraštyje skaitytojui jis yra pirmiausia ne autoriaus pavaduotojas, o jo paties pavaduotojas, ta instancija, kuri užtikrina suvokimo betarpiškumą“⁸. Objektyvus kūrinio turinys pasireiškia tik per subjektyvų suvokimą — autoriaus ir skaitytojo. Jų abiejų subjektyvumas konkrečiame kūrinyje turi objektyvų pavidalą, išreikštą lyrinio subjekto (pasakotojo) apibendrintu paveikslu. Taip pasireiškia kūrinio objektyvus turinys, objektyvi estetiškos vertė. Pasireiškia ji gana sąlygiškai, nes duoda išgyvenimams kryptį, suteikia impulsą susiformuoti savoms mintims ir emocijoms. Nors turinio apibrėžtumas ir objektyvumas nepaneigiamas, bet jis neužstoja kelio kūrinio reikšmės daugiabriauniškumui ir griežtai neapriboja turinio tik

⁷ Воеводин А. П., Илюшин В. А. О соотношения эстетического и утилитарного. — Философские науки, 1985, № 1, с. 81.

⁸ Шленштейн Д. Произведение как потенциал восприятия и проблемы его усвоения. — В кн.: Общество, литература, чтение. М., 1978, с. 196.

tuo, kas jau skaitytojui žinoma, kas telpa tik į sąvokinį aprašymą ir aiškinimą. Svarbu dar, kad skaitytojas gautų estetinių impulsų savo emocijoms ir intelektualiniams ieškojimams. Panaši aplinkybė duoda argumentų interpretacinės kritikos šalininkams, tvirtinantiems, kad interpretatoriaus autorių ir jo kūrinį privalo suvokti geriau, negu jis pats save suprato. Taip pasireiškia istorinio ir socialinio reliatyvumo koncepcija, pripažįstanti, kad meninė kūryba yra nesąmoningas procesas, ir kad kūrinys neduoda apibrėžtos išgyvenimų krypties, apibrėžtų estetinių santykių formavimosi krypties, kad kūrinys atveria erdvę pačiam įvairiausiam aiškinimui. Iš tikrųjų meninis tekstas gali būti suvokiamas tik pagal jo paties duotus estetinius parametrus, kad ir sąlygiškai, bet vis dėlto identifikuojant kūrinį išreikštą estetinio tikrovės vertinimo kryptį. O kad identifikacija įvyktų, yra privalomos tam tikros estetiškos komunikacijos sąlygos. „Svarbiausia efektyvaus estetinių procesų, kaip socialinių procesų, valdymo sąlyga,— daro išvadą filosofai A. Vojevodinas ir V. Iliušinas,— yra bendravimo pagrindų buvimas, t. y. tam tikrų panašių emocijų reakcijų minimumo buvimas, reakcijų, užtikrinančių emocinio žmonių bendravimo galimybę. Praktiškose situacijose susiformavusios ir pasikartojančios estetiškos abstrakcijos kaip tik ir sudaro būtiną „žodžių fondą“, minimumą „emocinės leksikos“, kuri užtikrina meno kūrinį socialinio suvokimo galimybę“⁹. Jei galvosime, pavyzdžiui, apie šiuolaikinę lietuvių tarybinę lyriką, tai reikėtų pridurti ir tai, kad eilėraštyje skaitytojas privalo atpažinti ne tik jam jau žinomas leksikos minimumą, lyrikos rūšinę tradiciją primenančius poetizmus, bet ir pajusti žanrinę aureolę apskritai tradicijų kontekstą, į kurį atsiremia vienoks ar kitoks eilėraščio tipas, pagaliau suvokti poeto individualaus mąstymo ir pasaulėjautos ypatybes, jau nekalbant apie nacionalinio kultūros konteksto erdvę, kur rutuliojasi individualus talentas ir jo originalus mąstymas. Struktūralistai mėgino ir mėgina išskirti tam tikras universalijas, paplitusias sustruktūruotas lyrikoje antinomijas, plačiai kalba apie archetipus, tačiau struktūralizmo kritikai suranda nemažai argumentų paremti savo kritikai, kaltindami tuo, kad struktūralistai ignoruoja nepakartojamą unikalų subjektyvumą ir psichologinio autentiškumo išraišką, be kurios nebūna tikrojo šiuolaikinio meno. Tačiau stipriausias kaltinimas yra tai, kad struktūralistai remiasi receptyvine logika ir pagal ją siūlo suvokti estetiškas vertybes, moko skaityti tekstą, bet neišvengiamai sumažina dėmesį meninės kūrybos visumai, taip pat tam vienkartiniam subjektyvumui, kuris irgi reikšmingas kūrybos ir suvokimo procese. Tik ir šio kūrybos aspekto absoliutinti neverta, kaip tai kartais daro interpretacinė kritika. Kodėl negalima tikro estetinio santykio suformuoti receptyvinės logikos metodais? Matyt todėl, kad jis formuojasi intuityviai, nes estetiškos emocijos yra nesavanaudiško pobūdžio ir išreiškia asmenišką, intymų pasitenkinimą ir pasigėrėjimą savo egzistencija — darbu, veikla, meile,

⁹ Воеводин А. П., Илюшин В. А. О соотношении эстетического и утилитарного, с. 78.

kūryba, kova ir t. t. Ryšys tarp vaizduotėje iškilusių daikto savybių ir žmogaus estetinių emocijų nėra tvarkomas ar nustatomas racionaliai, receptyviniais būdais, todėl jis tų emocijų negali keisti pagal atsitiktinį norą ar reikalą, savavališkai. Kaip pažymėjo ką tik cituoti autoriai, „ant-rinis emocijos perkėlimas iš praktiškai reikšmingų savybių į praktiškai neutralias neleidžia logiška forma nurodyti ryšio tarp utilitarinės atspindėtų ypatybių reikšmės ir emocijų pobūdžio, nes yra atsiradęs logikos nebuvimas (ЛОГИЧЕСКИЙ РАЗРЫВ) tarp žinių apie egzistuojančią ypatybę (daiktą, reiškinį) ir apie jos sukeltų emocijų pobūdį“¹⁰.

* * *

Estetiškai vertindami tikrovę, mes dažniausiai negalime nurodyti utilitarinės emocijų priežasties. Todėl estetiškas santykis atrodo mįslingas ir paslaptingas, gal net metafiziškas. Įvairios modernistinės teorijos ne kartą argumentavo meno autonomiškumą ir absoliučią nepriklausomybę nuo socialinės tikrovės kaip tik tokiu meno metafiziniu paslaptingumu. Todėl ir gyvuoja teorijos, neigiančios meno ryšį ne tik su visuomene praktiškai, bet ir su gėrio ir blogio pasireiškimais, su etika ir morale. Estetinių savybių santykių ir praktiškos žmonių veiklos ryšio daugiapakopiškumas negali paneigti paties ryšio, nes estetiškas santykis vėlesnis už darbą, praktinę veiklą, utilitarinių interesų pasireiškimą. Grožio supratimas, grožio dėsniai formavosi su teigiamų emocijų poreikiu, nes žmogus dar ir todėl atsiskyrė nuo kitų biologinių objektų, kad jis savo egzistenciją pradėjo vertinti ne vien naudos, fizinio malonumo požiūriu, bet ir emocinio pasitenkinimo požiūriu, nesavanaudiškų estetinių reakcijų požiūriu, o tai jį ir padarė visuomeniškai ir sociališkai reikšmingu subjektu. Jis greit suprato teigiamų emocijų, kurias sukelia grožio pojūtis, reikšmę. Estetinis pasigėrėjimas visuomet didino praktiškos veiklos sėkmę. Supantys daiktai ir įnagiai turėjo būti ne tik efektyvūs ekonominės naudos požiūriu, bet jie turėjo būti ir gražūs, derinti patogumą ir gražumą. Grožio ne-naudingumas yra tik tariamas. Net ir tada, kai grožio kūrimas pasidarė specializuota gamybos sritimi, kai meniniai kūriniai pasidarė savarakiška vertybe, jie neprarado ryšio su gyvenimiškąja praktika plačiąja prasme: jie yra pašaukti veikti estetinius procesus, formuoti emocines reakcijas, veikti asmenybės socialinę orientaciją, žadinti aukštesniųjų stimulų atsiradimą socialinėje praktinėje veikloje. Pasaulio vertinimas tik pažinimo, mokslo pagrindu, esant skurdžioms emocinėms reakcijoms ir neišvystytam estetiniam santykiui, t. y. nesugebant vertinti žmogaus egzistencijos dar ir pagal grožio dėsnius, formuoja šaltą racionalizmą, abejingumą ir egoizmą, siaurą utilitarinį akiratį, socialinės praktinės veiklos vertinimą tik utilitariniu požiūriu. Štai kodėl nuo seniausių laikų žmogus ir visa visuomenė buvo visada suinteresuoti menine gamyba, nuo

¹⁰ Ten pat, p. 76.

mažens prątino kiekvieną kolektyvo narį ieškoti pusiausvyros tarp naudos ir grožio arba praktinę veiklą stengėsi jungti su pasigėrėjimą žadinančiomis emocijomis. Emocinių grožio reakcijų neturėjimas gerokai siaurina asmenybės galimybes, arba tokia asmenybė greitai pradeda kenkti visuomenės interesams, kelia rūpesčių ir įvairiausių keblumų. Jei estetišnės emocijos nėra savanaudiškos, tai estetišnės santykis visuomet yra suinteresuotas santykis su empirine tikrove ir įvairiapusiška žmogaus veikla, kurioje vis daugiau vietos turi užimti grožio jausmas. Mes juk svajojame apie tuos laikus, kada etika susijungs su estetika, arba: estetika ir bus ateities etika. Jeigu skurdžios ir primityvios yra atskiro žmogaus emocinės grožio reakcijos, neišvystytas individualus skonis, tai dar pusė bėdos, bet jei skonio stinga kūrėjui arba net visam menui ar literatūrai — bėda tikrai didelė. E. Mieželaitis rašo: „Menininkui skonio stygius — tikra nelaimė. Lieka tik grynas moralizavimas, kuris nieko bendro neturi su mežu. Nesu grynakraujis estetas, bet grožį vertinu. Nes pasaulyje nieko gražesnio nėra už grožį“¹¹.

Kad ir kaip būtų paradoksalu — dvigubas emocijų perkėlimas, jų atitolinimas nuo utilitarinės reikšmės ir praktinių interesų, nuo daiktų gamybos kaip tik ir užtikrina meninės kūrybos efektyvumą tam tikra kryptimi veikti žmonių estetinius santykius ir emocines grožio reakcijas, t. y. daikto, reiškinių, mąstymo, elgesio vertinimą ne pagal naudingumo ar nenaudingumo, o pagal grožio dėsnius — patinka, nepatinka, gražu, negražu. Gražu savaime — nepriklausomai nuo tikslo. „Estetinė abstrakcija“ leidžia tarytum dirbtinai, esant už konkrečios praktinės utilitarinės veiklos situacijos ribų, sužadinti praktikoje susiformavusias emocijas, jas sąmoningai veikti, formuoti ir daryti įtakos asmenybės socialinei orientacijai. Žmonių ir visuomenės dorovė, etinis elgesys gal labiau priartėja prie vertinimo pagal grožio dėsnius, nes tie reiškiniai susiję su tokiomis kategorijomis kaip sąžinė, garbė, užuojauta, meilė, nes tokios kategorijos irgi abstrahuotos nuo utilitarinės veiklos. Tačiau estetišnė abstrakcija formavosi šių kategorijų atžvilgiu panašiai kaip ir utilitarinės veiklos atžvilgiu. Todėl straipsnio pradžioje cituoti S. Žuko žodžiai apie tai, kad meninėje kūryboje į dorovę gali būti ir yra žvelgiama neutraliau negu gyvenime, neprieštarauja estetišno santykio esmei. Tačiau literatūroje — žodinėje kūryboje, kurioje siekiama tam tikros gyvenimiškos iliuzijos ir žodžiai turi jau praktinėje veikloje susiformavusią semantiką — utilitarinis ir estetišnės santykiai yra specifiški. Literatūros kūrinyje tas dvi tikrovės puses daug sunkiau atskirti. Viena aišku: etinio ir dorovinio elgesio vertinimas gyvenimiškoje situacijoje ir meno kūrinyje skirsis pačia motyvacijos sistema. Kūrinyje gražus dorovinis elgesys bus motyvuojamas taikant estetišnį santykį ir grožio dėsnius. Gyvenimiškoje situacijoje etiškas elgesys bus vertinamas kaip praktiškai arba iš tradicijos teisingas, humaniškas, pagaliau ir gražus. Gal bus artėjama prie vertini-

¹¹ Mieželaitis E. Mūza ir upėtakis. — V., 1984, p. 357.

mo pagal grožio dėsnius, bet pirmiausia bus akcentuojami pragmatinės naudos ar socialinio teisingumo argumentai, gyvenimiškosios patirties ir išminties motyvai. Meninio kūrinio sąlygiškas autonomiškumas leidžia atkurti ne tik tikroviškas, bet ir sukurti eksperimentines situacijas, sąlygiškas ar parabolines formas, sukurti visai naują vaizduotės pasaulį ir sudėtingiau pažvelgti į žmogaus egzistencinį likimą. Tačiau literatūros kūrinyje socialinės pažangos ir teisingumo argumentai negali prieštarauti grožiui. Atvirkiščiai, socialinio teisingumo ir filosofinio humanizmo motyvai, argumentacijos sistema perkeliama į aukštesnį lygmenį — į vertinimą pagal grožio dėsnius.

Dabartinėje literatūros kritikoje yra įsitvirtinusi nuomonė, kad menas turi palaikyti individualų unikalumą, ugdyti asmenybės savitumą ir originalumą mūsų unifikuo-tame pasaulyje. Individualus savitumas laikomas vertybe, kada kalbama ir apie meno kūrinius. Šių eilučių autorius irgi yra prisidėjęs prie panašios nuomonės įsitvirtinimo, paskelbęs straipsnį „Individualybių metas“¹². V. Kubilius akcentuoja mintį, kad apibendrintas dvasingumas yra individualizuotas dvasingumas, kad svarbus uždavinys „išsaugoti standartizacijos amžiuje individualumą — pirmutinę meninės išraiškos būtinybę“¹³. Tačiau kartu šis kritikas pripažįsta, kad neįmanoma „pastatyti vertybių piramidės ant vienos egzistencijos pamatų. Vertybės — tai žmonių bendrumo formulės“¹⁴. R. Pakalniškis mano, kad literatūrologijoje ir kritikoje šiuo požiūriu skiriami keli etapai ir kraštutinumai: pirmas — kūrybinės individualybės aukštinimas, antras — kūrinio vertinimas kaip sąlygiškai savarankiškos ir naujos vertės, trečias — tų dviejų interpretacijų sintezė. „Paprastai meno kūrinys aptariamas ir kaip autoriaus individualybės išraiška, ir kaip jo kūrybinės veiklos rezultatas — nauja, savarankiška vertė“¹⁵. Individualių emocijų skirtumų nevertėtų perdėti ir absoliutinti, nors visuotinumas mene, be abėjonės, reiškiasi per individualias asmenybines formas. Pati individualybė šiaandien vis dažniau pasidaro vaizdavimo objektu, ji pati savyje mato ištisą tikrovės kontinentą, jaučia pasaulio problemų susikryžiamą ir įtampą. Ji pati sau yra nemaža problema. Tačiau vertindami individualybės reikšmę šiuolaikinėje literatūroje, turime atsiminti, kad estetiškas santykis formavosi kaip kolektyvinės visuomeninės praktinės veiklos rezultatas. Tas santykis, kurį mes laikome neieškančiu naudos santykiu, ir yra estetiškas santykis. Jis atsirado su pojūčiu, kad kolektyvinę praktinę veiklą lydi tam tikros ypatybės, kurios padidina sėkmę. Tos ypatybės pasirodė nesusiję su darbo technologija; jas galima priskirti emocinių reakcijų sferai. Estetinio santykio pradmenys atsirado begalybę kartų kartojant tuos pačius veiksmus ar poelgius, organizuojant kolektyvo gyvenimą ir skatinant atskiro jos nario veiklos efektyvumą. Taip susiformavo estetinės abstrak-

¹² Literatūra ir menas, 1978, kovo 3.

¹³ Kubilius V. Vertybės imperatyvas, p. 167.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Pakalniškis R. Kurti — vadinasi, vertinti, p. 143.

cijos efektas, atsirado specializuota, šiandien pasakytume, profesionali meno gamyba, kuri, būdama savarankiška ir autonomiška žmogaus kūrybinės veiklos sritis, turi milžinišką socialinę reikšmę, nes padeda tobulinti visuomeninius santykius per žmogaus emocinių reakcijų plėtotę, per meninio skonio vystymą ir taurinimą. Taigi estetiškos komunikacijos specifika — estetinė abstrakcija, grožinio kūrinio savarankiška vertė ir struktūrinis autonomiškumas, kūrėjų ir skaitytojų estetinių interesų lygiateisiškumas ir dialektinė tarpusavio sąveika, objektyvizuotos subjektyvios individualios emocinės reakcijos — kaip tik ir lemia meninės kūrybos socialines potencijas formuoti žmogaus ir visuomenės estetiškos orientacijos kryptį ir tokiu būdu veikti asmenybės pasaulio visumą (pasaulėžiūrą, ideologiją, socialinę orientaciją, humanistinius idealus), asmenybę auklėti ir duoti stimulų jos turiningai ir prasmingai veiklai.